

Шумська О.О.

УДК 378(091)

**ПОЗААУДИТОРНА НАУКОВО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
СТУДЕНТІВ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Шумська О.О.

Харківський гуманітарно-педагогічний інститут

**ПОЗААУДИТОРНА НАУКОВО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ
ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Шумська О.О.

У статті висвітлено практичний досвід організації позааудиторної науково-дослідної роботи студентів Харківського університету в другій половині XIX – на початку XX ст. Розглянуто основні напрями і форми роботи студентських науково-творчих гуртків.

Ключові слова: науково-творча діяльність, літературні гуртки.

**ВНЕАУДИТОРНАЯ НАУЧНО-ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
СТУДЕНТОВ ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
(ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

О.А. Шумская

В статье раскрыт практический опыт организации внеаудиторной научно-исследовательской работы студентов Харьковского университета во второй половине XIX – в начале XX ст. Рассмотрены основные направления и формы работы студенческих научно-творческих кружков.

Ключевые слова: научно-творческая деятельность, литературные кружки.

**EXTRACURRICULAR ACTIVITIES OF KHARKIV UNIVERSITY
STUDENTS (HISTORICAL ASPECT)**

Shumska O.A.

Practical experience of organization of extracurricular research work of Kharkiv University students at the second half of the XIXth – at the

beginning of the XXth century is illustrated in the article. Basic directions and forms of activities of students scientific and art circles are considered.

Key words: scientific-artistic activities, literary circles.

Розбудова України як самостійної незалежної держави вимагає становлення якісно нової національної системи освіти, приведення її у відповідність до потреб культурного, соціального й економічного розвитку суспільства. У вищій школі, історично створеної як середовище не лише науки, а й культури, на завершальну стадію переходить процес формування духовної культури особистості, який, як відомо, відбувається як у навчальній, так і в позааудиторній роботі. Однією з найдієвіших форм організації позааудиторної роботи студентів є науково-творчі гуртки, корисний досвід діяльності яких було накопичено у вітчизняних вищих навчальних закладах, і зокрема, в Харківському університеті.

Аналіз останніх досліджень виявив, що питання розвитку і діяльності студентських гуртків знайшли своє відображення в роботах багатьох учених. Серед дореволюційних видань заслуговують на увагу праці Д. Багалія, В. Бузескула, С. Мельгунова. Теоретичні та практичні аспекти організації позааудиторної роботи студентської молоді висвітлені в дослідженнях сучасних науковців Х. Бані-Ісса, М. Донченко, С. Черкасової, Г. Троцько та ін.

Метою даної публікації є висвітлення і узагальнення педагогічно цінного досвіду організації позааудиторної науково-творчої роботи студентів Харківського університету у другій половині XIX – на початку XX століття.

Аналіз архівних документів, рукописних матеріалів та численних періодичних видань досліджуваного періоду показав, що науково-творча діяльність була важливим напрямом позааудиторної роботи у вітчизняних університетах зазначеного періоду. Зокрема, у Харківському університеті діяли студентські гуртки різного спрямування, хоча офіційно їх діяльність була заборонена майже до кінця XIX ст. Однак створення гуртків з метою науково-творчого самовираження та самовдосконалення на основі творчого спілкування однодумців, за

визначенням Д.Багалія, було виявом “внутрішньої незборимої потреби студентського життя” [1].

Вивчення рукописних документів дало змогу з’ясувати, що на початку 60-х років, не зважаючи на русифікаторську політику царського уряду, в Харківському університеті діяв студентський літературний гурток, який мав суто національну спрямованість. Так, аналіз протоколів засідань зазначеного гуртка показав, що учасниками ретельно вивчалась і обговорювалась творчість Т. Шевченка, а в доповіді студента М. Леонovichа було зроблено ґрунтовний естетичний аналіз творів поета “Тарасова ніч” та “Іван Підкова”. Зважаючи на політичні переслідування інтелігенції за малоруські тенденції, можна припустити, що цей гурток діяв нелегально [2].

Важливо відзначити позитивні зміни, що відбулися в організації і діяльності студентських гуртків у 80-х роках ХІХ століття, а саме: офіційний дозвіл на існування і проведення засідань у приміщенні університету, чітке визначення мети й завдань, ретельно спланована організація і регламентація діяльності гуртка і його членів, корекційна і освітньо-виховна роль викладачів університету, що здійснювали керівництво гуртками.

Усі гуртки виконували як загальноосвітні, так і виховні функції, а окремі, такі як, наприклад, гурток з історії російської та західноєвропейської літератури, науково-літературний для “вивчення природи”, гурток для занять з психології художньої творчості, гурток самоосвіти, гурток по вивченню новітніх течій красеного письменства та філософії, гурток штудіювання побуту українського народу тощо – здійснювали також і естетичну підготовку студентської молоді.

У ході наукового пошуку було з’ясовано, що робота більшості із зазначених гуртків була нетривалою. Традиційними – такими, що створювались та існували протягом усього досліджуваного періоду, можна вважати літературні гуртки. Основними формами роботи гуртків були: підготовка, читання та обговорення рефератів; доповіді, бесіди, дискусії; повідомлення про нові наукові, літературні та мистецькі видання; робота бібліотек; видавнича діяльність; екскурсії та подорожі. Слід зазначити, що не зважаючи на існування аналогічних форм роботи на практичних заняттях з різних університетських курсів і спільну

мету, яку вони переслідували, а саме задоволення наукових і науково-творчих потреб студентів, сучасники відзначали кардинальну відміну в досягненні цієї мети. Відмінність полягала насамперед у незалежності роботи гуртка від програми університетського курсу, у свободі вибору тем рефератів та дискусій, у самостійному проведенні роботи гуртка, адже на відміну від практичних занять, якими керував професор, керівник гуртка, як відповідальна особа, лише корегував самостійну діяльність студентів і будь-який член гуртка мав такі самі права, як і запрошені на засідання викладачі. Наприклад, у протоколі від 25 листопада 1901 року про відкриття студентського наукового гуртка зазначалось, що професор М. Халанський виступив з доповіддю про погляди О. Потебні, а реферат “Пам’яті В. Даля”, прочитаний студентом О. Веретенниковим, викликав жваву дискусію. В обговоренні взяли участь і студенти, і професори, а студент В. Терпинський навіть вступив у полеміку з професором В. Устиновим [3].

Аналіз численних архівних матеріалів та публіцистичних видань досліджуваного періоду показав, що найбільш успішною, активною і тривалою була діяльність гуртка з історії російської та західноєвропейської літератури під керівництвом професора М. Халанського при історико-філологічному факультеті Харківського університету. Мету своєї роботи гуртківці вбачали в розвитку навичок проведення власних наукових досліджень та в розширенні науково-літературних інтересів. Звіти про діяльність та оголошення про чергові засідання гуртка друкувались у місцевих газетах “Харьковские губернские ведомости”, “Мирный труд” та “Южный край”.

Гурток мав власну читальню і бібліотеку з книг та науково-публіцистичних видань, які розміщувались у кабінеті для практичних занять історико-філологічного факультету. Бібліотека постійно поповнювалась новими виданнями, які на прохання керівника гуртка професора М. Халанського безкоштовно надсилались редакціями багатьох науково-літературних журналів.

Діапазон наукових інтересів гуртківців виходив далеко за межі суто літературних досліджень. Теми доповідей та рефератів охоплювали історію літератури (“Погляд Добролюбова на розвиток російської літератури”), літературознавство (“Короткий нарис літератури як нау-

ки”), літературну критику (“Виклад статті французького критика Вогюа про Горького”, “Погляд Л. Толстого на завдання літературної критики”), літературні персоналії (“Пам’яті М. Добролюбова”, “Пам’яті Радішева”, “Пам’яті В. Даля”), філософію (“Демон Сократа”), історію (“Епоха прадавньої тиранії в Греції”), педагогіку (“Про можливості впливу школи на малоруські думи”, “Про педагогічне значення творів Жуковського для дітей”), психологію творчості (“Мова і мистецтво”), проблеми розвитку культури (“Чи є історія лише еволюція”), історію мистецтва (“Путивльська старовина VI і VII ст.”), психологію мистецтва (“Психологічний мотив Тена”). Такий продуманий комплексний підхід значною мірою сприяв не тільки вдосконаленню науково-творчого мислення учасників гуртка і формуванню у них цілісного сприйняття дійсності, а й накреслював найбільш дієві шляхи майбутньої культурно-просвітньої та естетико-виховної роботи в школі.

Відзначимо, що високий рівень роботи гуртківців визнавався адміністрацією університету, адже реферати, які мали наукове значення, видавалися університетською типографією окремими збірниками, а найкращі друкувалися в офіційному збірнику “Записки Харківського університету” і навіть в серйозних столичних наукових виданнях. Наприклад, реферат студента Ф. Раздольського про стародавності Путивля, прочитаний на засіданні науково-літературного гуртка, було надруковано в столичному журналі “Исторический вестник” [4, с. 66].

Як показало дослідження, робота студентських гуртків, що діяли на початку ХХ ст., мала також і певні недоліки, серед яких найголовнішими можна визначити: вузька спеціалізація наукової програми, залежність вибору тем від керівника, невідповідність організації гуртків науковим та суспільним запитам студентської молоді. Пошук шляхів вирішення цих проблем зумовив появу нових форм і методів роботи студентських гуртків, які в більшій мірі відповідали вимогам часу.

Найбільш прогресивною з цієї точки зору, на наш погляд, можна вважати діяльність науково-літературного гуртка, організованого в 1916 році приват-доцентом, а в майбутньому академіком О. Білецьким. Головна відмінність роботи цього гуртка від попередніх полягала в переміщенні акценту з підготовки та читання рефератів на живе

спілкування, бесіди й дискусії про прочитане, залученні студентів до новітніх, найактуальніших на той час наукових історико-літературних досліджень, пов'язаних з методологічними пошуками, в розробці і впровадженні новітніх експериментальних методів вивчення літературних творів.

Доцільно звернути увагу на той факт, що керівник гуртка О. Білецький, викладач Харківського університету, був сам прогресивним молодим літератором, “адептом нового напрямку”, як називали його літературні критики. Він прекрасно орієнтувався в численних новітніх літературних течіях, був особисто знайомий з О. Блоком, який високо цінував поетичний таланти О. Білецького. Тому, як згадував один із учасників гуртка, майбутній відомий учений І. Айзеншток, найуживанішою організаційною формою був саме обмін інформацією про книги та статті, що містили новий, протилежний традиційному академічному літературознавству, підхід до вивчення явищ художньої літератури. Так, членами гуртка обговорювались статті про творчість молодої поетеси А. Ахматової, вивчались збірники статей з теорії поетичної мови, аналізувались тогочасні літературні течії, наприклад, формалісти, Опояз тощо, проводились самостійні науково-творчі пошуки та експерименти.

Про рівень науково-творчої активності гуртківців, сформованість мотивів їхньої пізнавальної діяльності та спроможність до самостійного наукового аналізу свідчать постійний пошук і впровадження власних іноваційних методів літературних досліджень. Наприклад, студент В. Гливенко, досліджуючи співвідношення проявів логічного мислення та емоційного сприйняття, обґрунтував можливості застосування математичних методів при вивченні творів художньої літератури [5, с. 396-397]. Повідомлення одного із гуртківців про роботу німецьких літературознавців стосовно сприйняття кольорів німецькими поетами спонукало членів гуртка проаналізувати, використовуючи власні порівняльно-аналітичні методи дослідження, феномен передавання запахів у російських поетів. Необхідно підкреслити, що наведені студентами приклади, такі як “запах сонця” у К. Бальмонта чи “запах місяця” у Ф. Тютчева, що являють собою своєрідні еталони краси й витонченості поетичної мови, дозволяють визначити досконалість

естетичних уявлень про прекрасне та безпомилковість естетичних смаків гуртківців.

У ході дослідження було виявлено залежність ефективності творчого розвитку студентів від естетично спрямованого педагогічного впливу керівника гуртка. Так, метод передачі власного естетичного досвіду, наприклад, розповіді О. Білецького про творче спілкування з О. Блоком, враження від акторської майстерності В. Комісаржевської та Айседори Дункан, новаторських пошуків художників “Мира искусства” та режисерських експериментів В. Мейєрхольда тощо, забезпечував результативність процесу естетичного виховання студентів, а саме розширення їх художніх інтересів та формування різнобічних естетичних потреб [5, с. 398–399].

Ефективним засобом стимулювання студентів до творчого самовдосконалення було видання студентських літературних збірників, аналіз змісту яких дозволив зробити висновок про пріоритетні напрямки діяльності того чи іншого гуртка. Наприклад, видання студентського літературного гуртка 1907 року носили більш академічний характер і складались із віршів, нарисів, оповідань, публіцистичних та науково-літературних статей студентів. Збірники наступних років містили як студентські роботи, так і літературні твори викладачів. Їх зміст яскраво ілюструє розкату творчу та дружню атмосферу, яка панувала в літературних гуртках тих років і створювала надзвичайно сприятливі умови для розквіту молодих талантів. Так, у збірнику “*Gaudeamus*” (1914 рік) вірші студентів В. Куликова та О. Білоконського були надруковані поряд з поетичними творами професора А. Репрева. Привертає увагу студентський шарж на “улюбленця харківських студентів” професора Ф. Гіммеля, гумористичні нариси про тогочасне студентське життя, “Спогади старого професора”, адресовані “молодим друзям-студентам Харківського університету”.

Необхідно підкреслити, що участь у літературних гуртках допомагала студентам у повній мірі розкрити й розвинути літературно-творчі здібності. Наприклад, студент В. Головков видавав власні поетичні збірки і друкувався в місцевих періодичних виданнях, студенти Ю. Говоруха та В. Селіванов були співробітниками газет та журналів,

таких як “Харьковские губернские ведомости”, “Южный край”, “Вера и разум”.

Отже, як свідчить проведене дослідження, в Харківському університеті в другій половині XIX – на початку XX століття було накопичено чималий досвід організації позааудиторної науково-творчої діяльності студентів, яка здійснювалась, зокрема, в науково-літературних гуртках. Використання як традиційних (написання та обговорення наукових рефератів, диспути, доповіді) так і інноваційних (залучення студентів до наукових історико-літературних досліджень, розробка і впровадження експериментальних методів вивчення літературних творів, створення бібліотек при гуртках, студентська видавнича діяльність) форм роботи сприяло духовному збагаченню і розвитку творчого потенціалу студентської молоді.

Таким чином, об’єктивна оцінка і творче використання позитивного досвіду діяльності студентських гуртків у Харківському університеті дозволять певною мірою збагатити сучасну теорію і практику позааудиторної роботи у вищій школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалея Д. О студенческих кружках в 50-х годах XIX в. – Відділ рукописів ЦНБ Акад наук Укр. ім. В.І.Вернадського: І. 45242.
2. 296, 400/с. Литературные вечера [Заметки о двух собраниях литературного кружка, разбиравшего песни Беранже и “Тарасова ночь” Шевченко. – [XIX в.]. – 8 л. – Відділ рукописів ЦНБ ХНУ ім. В.Н. Каразіна.
3. Ф. 2061, оп. 1, од. зб. 11, Лл.3. 1902 р. Протокол заседания студ. кружка от 1 декабря о прочтении реферата “Есть ли история только эволюция”. – Центральний державний історичний архів України, м. Київ
4. Бузескул В. История Харьковского университета при действии Устава 1884 г. (с 1884 до 1905 г.). – Х., 1905. – 89 с.
5. Айзеншток И.Я. Из ранних лет научно-литературной деятельности А.И. Белецкого / И.Я. Айзеншток // Искусство слова: Сб. ст. – М.: Наука, 1973. – С.395 – 402.